

İŞSİZLİK ÇALIŞANLARIN DA SAĞLIĞINI BOZUYOR!

Dr. Levent KOŞAR

TTB Mesleki Sağlık ve Gúvenlik Dergisi Editörü

Gökhan ATILGAN

TES-İŞ Sendikası Dergisi Editörü

Giriş

Ortaçađ Avrupası'nda kimi tarikatlar, yurtlarından-topraklarından bir nedenle kopmuş insan sürülerini toplayıp 'dilenci orduları' oluşturarak kentler, úlkeler arasında dolaştırırlarmış. Fransiskenler, Dominikenler, Ebiyonitler, sadakayla, ianeyle geçinmenin İncil'in ruhuna en uygun yaşam biçimi olduğunu öğütlüyor, belki de bir bakıma, toprak köleliği ya da salgın hastalıklar, savaşlar yüzünden úlkelerinden kaçmış milyonlarca insanın bir bölümüne, bir tür 'istihdam' sağlamış oluyordu! Feodalitenin çözülmeye başladığı; ama henüz dağılan onbinlerce kır yoksulunun sonunun ne olacağını belli olmadığı bu karanlık dehşet döneminde, zaten başka türlü çok olanaklı olmayan bir hayatı seçmiş bu dilenci kitlelerine ya da bunların durumunda olup da dilenmeden; ama gündelik işler peşinde yarı aç dolaşanlara, 'işsiz' denmezdi. O çağda 'işsizlik' kavramı yoktu çünkü. İşsizlik, işçiliğin doğuşuyla başladı. 'Emek-gücünü ücret karşılığı satma özgürlüğüne sahip insanlar', toprak köleliğinin sona erdiği, meta düzeyinde pazar ilişkilerinin ve bununla birlikte emek-gücünün de bir meta olarak 'serbest piyasa' da pazarlanabilir hale geldiği kapitalizm çağına özgü bir sınıf olarak doğdu. Çünkü aynı anda, artık yanında çalışan insanlara, ekmek, tahıl, hayvan vermek, bunun karşılığında da onu ömür boyu toprağa bağlamak yerine, çalıştığı süre için 'ücret' ödeyen birileri de ortaya çıktı. Emek-gücü, alınıp satılabilir, üzerinde pazarlık yapılabilir bir 'meta' haline ancak o zaman geldi... Sonraları, artık kapitalizmin 'sanayi kapitalizmi' halini almasıyla ve sanayinin emek emen bir canavar gibi kır emekçilerinin milyonlarcasına saldırmaya başlamasıyla, eski 'köle ticareti'ni aratmayan bir 'insan eti trafiği' başladı. İş bulamayanlar ise

sırtında bir küfe ya da yalnızca bir ip, 'boş adam var, boş adam' diye bağırarak dolaşırlar, sokak aralarında beklesirlerdi... Onlar, 'serbest emek piyasası'nda, emek-gücünün meta olarak satılmasına elveren koşullardan yararlanma özgürlüğüne dahi kullanamayan, bu sözde özgürlüğe yöneltmiş canlı soru işaretleridir (1). Emek-gücünün tarihselliği içinde; işsiz bırakılmış 'boş adam'lar, olağanüstü bir hızla artan sayılarıyla, kapitalist krizin bedelini ödemek üzere, dünden-bugüne her köşede yerlerini alıyor.

Sermaye, tarih boyunca, uzandığı her köşede, işçilerle birlikte işsizleri de yarattı ve küreselleşme olarak adlandırılan, sermayenin uluslararasılaşmasının bugünkü düzeyi, işsizlik sorununu daha da katmerli hale getirdi. Günümüzde, sermayenin hızla dolaşıp yayıldığı, toplumsal ilişkileri kendine ve hızına göre yeniden biçimlendirdiği dünya ve Türkiye'de işsiz kitleler çoğalmaktadır: Yalnızca güneyde değil kuzeyde de, yalnızca doğuda değil batıda da, yalnızca çevrede değil merkezde de... Ve işsizler son ereği olan 'ücretli köleliğe' kavuşabilmek için, kendi dışında oluşması gereken koşulları beklemektedir! Kapitalizm koşullarında bir meta olarak görülen emek-gücünü dahi satamayan potansiyel işçi, bugünün işsizi durumundadır şimdi. Emek-gücünü satabilme 'özgürlüğü'nden dahi yoksun hale getirilmiş insan, kapitalizm koşullarında bu 'özgürlüğün' neredeyse insanın doğası haline getirildiğine inandırılmaktadır. Bu 'özgürlük' ki, insanın tüm doğal özelliklerine yabancı, kapitalist toplumsal koşullarla karşılaşmadıkça asla benimseyemeyeceği bir ilişki aynı zamanda. Marx, bu nedenle; emek-gücü satım ve alımının gerçekleştiği alanı, acı bir ironiyle, 'tam bir özgürlük, eşitlik, mülkiyet... alanı' olarak tanımlar.

Sermaye Tarafından Sağlığı Bozulan İşçi - İşsiz Aynı Taraftadır

İşsizliğin, kapitalizm koşullarında açığa çıkardığı en önemli özellik, işçiyi 'özgür emek-gücü satıcısı' rolünü artık oynayamaz, kendine ait en önemli özelliğini, kapasitelerini satamaz hale getirmesi, sahip olduğu tek mülkü, elindeki tek özgürlüğü de kullanamaz hale düşürmesidir. Kapitalizm koşullarının işçiye kazandırdığı tek özgürlük, emek-gücünü pazara çıkarabilmesiydi. Bu durumda, ona kapitalistlerle pazarlık yapabilme olanağı sağlayan tek varlığı, ancak sermayeye ait olduğu zaman bir anlam taşıyordu. K. Marx'ın deyişiyle; '...işçi, emeği sermayeye ait olmadan önce bu gücü harekete geçiremediği için, bu sanki sermayeye doğa tarafından bahşedilmiş bir güç olarak, yani sermayenin özünde bulunan üretici güçmüş gibi görünür..' (1). Ve işsiz; kendi mülkiyetinde olan tek varlığını küçümsemeye, değersizleştirmeye ve hiç de eşit olmayan koşullarda satmaya hazırdır. 'Sigorta yapıyor musun? Sosyal güvencem ne olacak? İş güvencem, çalışma koşullarım nedir?' gibi soruları sorma cesareti bile yoktur artık. Kapitalist için ise bu durumdaki binlerce, milyonlarca insan sadece artı-emek emen sermayenin o andaki gereksinimlerine ilişkin bir fazlalıktan ibarettir. 'Boş adam' sürüleri, kapitalizmin bir ürünü; ama aynı zamanda kapitalizmin sürekli gereksinimidir... Bu yüzden, bütün o 'istihdam politikaları', 'işsizliğin önlenmesi için alınan önlemler' büyük bir yalandan ibarettir.

Devlet ve sermaye, işsizliğin nedenlerini ortadan kaldırmak istemez; çünkü esas neden aranmaya başlandığında üretim ilişkilerinin, mülkiyet ilişkilerinin sorgulanması gerekir. Devlet ve sermayenin bütün gayreti, işsizliğin, üretim ilişkilerinin, mülkiyet ilişkilerinin, dolayısıyla kendi egemenliklerinin sarsılmasına mahal vermeyecek düzeye indirilmesi, sosyal bir tehdit unsuru olmaktan çıkarılmasıdır. Bu nedenle işsiz olmayanlar, işsizlik üzerine mesai yapmaktadır (2). Bunun iki nedeninden söz edilebilir: İlk olarak işsiz kitlelerden gelebilecek sosyal tehdidin önlenmesi; ikinci olarak da işsizlik tehdidinin sermaye lehine yeni fırsatlar için kullanılması. Nüfusun büyük çoğunluğunun toplumsal yazgısı hâlâ esas olarak 'iş' etrafında dönmekteyken; diğer yandan işsizlerin çokluğu ve hali hazırdaki çalışanlardan daha kötü koşullarda ça-

lışmaya razı olma halleri, işçi haklarının, ücretlerinin ve çalışma koşullarının mevcut olandan daha geriye doğru götürülmesine, böylece çalışanların sağlığına rağmen sömürünün artırılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle sermaye ve onun devleti bir yönden sosyal tehdit unsuru olarak gördüğü işsizliği fırsat olarak değerlendirirken diğer yandan da bu fırsattan sonuna kadar yararlanmak için elinden geleni yapmaktadır. Faydacı bir tarzla, işsizliği kendinden ötelemeye çalışan sermaye ve devleti; çoğu zaman işsizliğin nedenlerini, insanların yeteneksizliklerine veya yetersiz eğitimlerine bağlarken sonuçlarını da; psikiyatristlerin sırtına ykar.

Bir araştırmaya göre, işsizler arasında görülen en yaygın 'ruh durumu', 'geleceğe güvensizlik ve umutsuzluk' imiş. Bunlar da, intihar, boşanma, 'sosyal uyumsuzluk', 'bağımlılık', 'obsesivite', 'narsisistlik' ve 'stres' gibi sonuçlara yol açıyormuş (1). Sorun psikiyatristleri ilgilendiren bir 'ruhsal' düzeye indirginince, elbette onların da önerebileceği sistem içinde oluyor/olabiliyor!

Küreselleşen kapitalist dünyada, çalışanların işsizlikle tehdit edildiği günümüzde, anlaşılacağı gibi, işçi işsizle tehdit ediliyor. Emek-gücünü özgürce satan ve bu nedenle çalışma ortamında sağlığı tükenen ile emek-gücü satın alınmayan ve çalışma ortamı dışında çürümeye terk edilen insanın birbirine rağmen, sermaye tarafından kullanılmasında, yalnızca emek-gücünün hapsedilmesini değil, emek-gücü potansiyeline sahip olup da onu harekete geçirmekten alıkonulmuş insanın, toplumsal olarak hapsedilmesini de görüyoruz. Ve yine görüyoruz ki sermaye, işliğinde, fabrikasında çalışanın sağlığını bizzat ve görünür haliyle bozarken işlik ve fabrika dışında çürümeye terk ettiği ve çalışana örnek(!) olarak gösterdiği insanlar da dahil bir bütün olarak tüm insanlığın sağlığını bozmaktadır.

Bu yazıda, devlet ve sermaye tarafından hem bir tehdit hem de bir fırsat olarak değerlendirilen işsizlik sorununu dünyada ve Türkiye'deki boyutlarıyla ele alacağız; ama öncelikle bilelim ki; işsizliğin içinde bulunduğumuz dönemdeki aşırı artışı, işsizlikle ilgili sayısal araştırmaların, kuramsal çalışmaların, kurumsal düzenleme ve önerilerin artışı da beraberinde getirmektedir. Araştırma sonuçlarına ilişkin sayısız grafik, tablo ve çizelge ya-

yımlanmakta, kurumsal düzenleme, öneri ve uygulamaların haddi hesabı tutulamamaktadır. Sayısal araştırmaları yapanlar, kurumsal çalışmalarını yürütenler, kurumsal düzenleme ve önerileri geliştirenler ise işsiz kimseler değillerdir.

Bu nedenle; bizlere matematiğin ve sayıların kesin olduğu, yalan söylemeyecekleri öğretilmiş olsa da, kapitalist toplumda o günahsız gözükken rakamlar bile sermayenin elindeki yalan silahına dönüşmek kaderinden kurtulamazlar. İstatistikler, gerek oluşturulurken, gerekse de yorumlanırken sermaye ve onun devletinin şu ya da bu ideoloğunun elinde evrilip çevrilir, ardından ustaca bir hokkabazlıkla istenilen sonuca ulaşılır. Ama yine de kapitalist düzenin devamı için kafa patlatan burjuva iktisatçılarının işi zor. Fazla zorlandıklarında da: 'İşsizlik ne artıyor ne azalıyor, yalnızca azalmamakta!' deyip kavramlarla ideolojik oynuyorlar (3).

Dünyada İşsizlik

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) Genel Direktörü Juan Somavia, bağlı bulunduğu kurumun 2003 yılı Küresel İstihdam Raporu'nu açıklarken dünyadaki istihdam durumunun fena halde kötüye gittiğini belirtiyor ve on milyonlarca insanın işsizler kervanına katılmakta olduğunu ya da 'çalışan yoksullar' durumuna düştüğünü söylüyordu.

UÇÖ'nün raporuna göre (2003), 2000 ile 2003 başı arasında 20 milyon kişi işsizler ordusunun safalarına katılmış, 2002 yılı sonu itibarıyla dünyadaki açık işsizlerin sayısı 180 milyonu bulmuştu. Bu, korkunç bir sayıydı; kaba bir hesaplama Türkiye nüfusunun 3 katı. Önümüzdeki 10 yıl içinde işgücüne katılacak en az 460 milyon kişiyi de (4) kattığımızda (Aşırı işsizliğin hüküm sürdüğü koşullarda gelecekte işgücüne katılacak nüfusun tamamının istihdam edilmesi beklenemez. Bunların önemlice bir kısmı işsizler ordusuna katılacaktır.), sayı epeyce kabarıyordu.

UÇÖ raporu, işsizliğin sadece az gelişmiş/geri bırakılmış ülkelerde değil, sanayileşmiş ülkelerde de hızlı bir artış içinde olduğunu gösteriyordu. Bir bütün olarak bakıldığında sanayileşmiş ülkelerde 2000 yılında %6.1 seviyesinde olan açık işsizlik oranı, 2002 yılında %6.9'a yükseldi. Avrupa Birliği'ndeki işsizlik 2002'de %7.6'ya çıktı. Aynı yıl, Kuzey Amerika ülkelerindeki işsizlik oranı da tırmanıştaydı. İşsizlik, Arjantin gibi Güney Amerika

ülkelerinde jet hızıyla %20'lere fırladı. Özelleştirmenin getirdiği işten çıkarma sorunuyla dramatik biçimde yüzleşen Güney Asya ülkeleri, işsizlik oranında kayda değer bir artışa sahne oldular. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde de işsizlik iki haneli rakamlarla ifade edilir oldu. 'Geçiş ekonomisi' olarak adlandırılan ülkelerin sahip olduğu işsizlik oranı ise, geçtiğimiz yıl ortalama %13.5 olarak saptandı. UÇÖ Genel Direktörü Juan Somavia'ya işsizliğin ulaştığı boyutların dünyanın pek çok yerindeki sosyal ve siyasal dengeleri bozacağını söyleyen işte bu tabloydu. Somavia, işsizliğin mevcut boyutlarının dünya çapında bir sosyal tehdit doğurduğunu ima ediyordu.

Çünkü bilinen bir gerçek var ki; en iyi koşullarda bile, kapitalizm, nüfusun %2'sinin işsiz olmasını, sistemin doğasının gereği 'ideal bir durum' olarak görüyor.. Oysaki; dünyanın kaymağını yiyen Avrupa ülkelerinin işsizlik rakamları bile gittikçe yükseliyor. Üstelik bu rakamların çoğu gizli işsizliği, kayda geçmemiş çocuk ve kayıt dışı işçileri kapsamıyor. Gerçekte dünyadaki işsiz sayısının milyarlarla sayılabilecek bir düzeye çıktığını herkes kabul ediyor. Bu ise, gerçek anlamda 'kitlesel işsizlik' durumudur. Kapitalizmin olağan koşullarında rastlanan türden, dönemsel ve ekonomideki iniş ve çıkışlara bağlı olarak periyodik bir hal alan işsizlikten farklı olarak, süreklilik gösteren ve gittikçe büyüyen bir işsizliktir. Bazı iktisatçılara göre, 'kalıcı ve organik' bir işsizliktir (1).

Türkiye'de İşsizlik

Dünyadaki bu ürkütücü işsizlik tablosu, en azından son 20 yılını küreselleşme olarak adlandırılan sürece eklemleme uğraşısıyla yitiren Türkiye söz konusu olduğunda daha da karanlıktır. Nitekim, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TUSİAD) bazı araştırmacılara hazırlatıp ironik bir biçimde 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda kamuoyuna sunduğu işsizlik raporunda, işsizliği 'ülkenin bir numaralı sorunu' olarak göstermektedir. Bu sermaye örgütünün başkanı Tuncay Özilhan da aynı raporda işsizlikte bir 'patlama' yaşandığını belirtmektedir (5).

Ne yazık ki, Türkiye'de de işsizliğin gerçek boyutlarını ortaya çıkartacak, verileri elde edecek, derleyecek, işçiler ve işsizler açısından analiz edecek bir kuruluş henüz bulunmamaktadır. İşsizlikle

ilgili veriler esas olarak Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından oluşturulmakta ve yayımlanmaktadır. Resmi bir nitelik taşıyan DİE verilerinin ise, Türkiye’de, sermaye ve onun devletinin potansiyel bir tehdit olarak algıladığı işsizlik sorununun sayısal boyutlarını nasıl yansıttığı bilinmektedir; çünkü istatistiklerin oluşturulması ve yorumlanması, kişilerin, kurumların sınıfsal meşrebine ve eğilimlerine bağlıdır.

Şimdi O. Baran’ın 2005 yılındaki makalesin-

	Ocak 2005	Şubat 2005
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	50.364	50.452
İşgücü nüfusu	23.512	23.588
İstihdam edilen nüfus	20.815	20.838
İşsiz nüfus	2.697	2.750
İşgücüne katılım oranı (%)	46.7	46.8
İstihdam oranı (%)	41.3	41.3
İşsizlik oranı (%)	11.5	11.7
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	15.2	15.4
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	21.4	21.8
Eksik istihdam oranı (%)	3.0	3.6

*DİE, 2005 yılından itibaren işsizlik ve istihdamla ilgili istatistikleri üçer aylık dönemler üzerinden bir ortalama alarak her ay açıklamaya başladı. Hararetli bir tartışma başlattı. Ne oluyordu da, bir taraftan ekonomimiz rekor üstüne rekor kırarak büyürken, aynı zamanda işsizlikte yeni rekorlara imza atıyordu? (3)

den; işsizlik ve rakamların diline bir göz atalım:

DİE’nin Hanehalkı İşgücü Anketi’nin özet sonuçlarını yukarıdaki tablodan takip edelim. Türkiye’de 15 yaş ve üstünde 50.5 milyon insan yaşıyor; oysa bunların ancak yarısından daha azını ifade eden 23.5 milyon kişi çalışabilir statüsünde sayılıyor. Peki geri kalan 15 yaş üstündeki 27 milyon insan neden çalışabilir değil? Bu insanların kim olduğuna bakalım: Ev kadınları, iş bulmaktan umudunu kesenler ve son bir aydır iş aramayanlar, emekli ve sakatlar, mevsimlik çalışanlar, öğrenciler ve askerlik yapanlar.

14 milyona yakın kadın ‘ev kadını’ gibi hiçbir anlam ifade etmeyen ve aşağılayıcı bir kavramla daha baştan üretici olarak görülmemen bir kategoriye sokuluyor. Kapitalist anlamda bir değer yaratmayan kadının ev içi emeği bütünüyle yok sayılıyor, ikinci plana atılıyor. Kendi emeğinin farkında olan; ama bir işsiz olduğunun bilincinde olmayan kadın, kendisine mesleği sorulduğunda kimi zaman gururla kimi zamansa utanç içinde ‘ev kadınıyım’ cevabını vermekten başka bir seçenikle karşı karşıya bulunmuyor. İşsizlerin sayısını olduğundan çok

daha düşük göstermek için yapılan bu sahtekarlık, kırsal kesimde çalışan kadınlar söz konusu olduğunda iyice belirginleşiyor: Tarım kesiminde ‘ücretsiz aile çalışanı’ tanımına dahil edilerek ‘işsiz olmaktan kurtarılan’ yaklaşık 3 milyon kadın var ve yine aynı kadınlar, kente göç edip bir iş bulamadıklarında, bu kez de ev kadını statüsünde yine işsiz olmaktan kurtulmuş oluyorlar!

Benzer bir yok sayılma durumu da, kapitalist toplumun lanetine uğrayıp, uzun bir süre iş bulamayan, çalışma şansını hiç yakalayamamış ve artık iş bulmaktan umudunu kesmiş olan işsizler için geçerlidir. Burjuva iktisatçılara göre, onlar da tıpkı ev kadınları gibi bir işsiz bile değillerdir.

İşsiz sayılmayan; ancak sayısal olarak çok önemli bir yer tutan bir başka kategori de askerliği yapan yarım milyon dolayındaki genç ile çalışabilir nüfusun dışında sayılan orta ve yüksek öğrenim gören milyonlarca öğrencidir.

Demek ki, ev kadınları, kronik işsizler, askerler, üniversite öğrencileri, mevsimlik ya da part-time çalışanlar ve diğer ‘eksik istihdam edilenler’ vb. nin neredeyse tamamı gerçekte işsizler ordusunun bir bileşenidirler. DİE istatistiklerinde, çalışabilir durumda olmayan işgücü olarak gözükten 27 milyon insanın yaklaşık 15 milyonu gerçekte kapitalist sistemin ve devlet politikalarının kurbanı durumundaki işsizlerdir. Bunlara resmi açık işsiz sayısı olan 2.75 milyon insanı da eklediğimizde 18 milyona yakın bir gerçek işsizler ordusuyla karşı karşıya kalırız. Sonuç olarak 15 yaş ve üstündeki 50.5 milyon insanın yarısından biraz azı, 18 milyon insan, şu an işsiz durumdadır. İşte kapitalizmin tarihsel zaferi!

Bu kapkaranlık işsizlik tablosu nasıl ortaya çıkmıştır? Eserin altında işçilerin, yoksul köylülerin ve öteki emekçilerin imzası yoktur. Onlar, sadece, bu tablonun ortaya çıkmasını engelleyememekten mesuldür. Bu tabloyu, sermaye ve onun devleti elbirliğiyle/işbirliğiyle yaratmıştır.

Küreselleşme ve Türkiye, Süreçler ve İşsizlik Açısından Sonuçlar

Bilindiği gibi, Türkiye açısından, en azından son yirmi beş yıllık dönem, küreselleşme olarak adlandırılan sermayenin uluslararasılaşmasının bugünkü biçimine eklenme gayretiyle geçti.

Türkiye, 1980’li yıllarda dışa açılma ve ihraca-

ta dayalı büyüme sürecine girdiğinde, benzer durumdaki ülkelerle hemen hemen aynı kaderi yaşadı. Sermayenin uluslararasılaşmasının bu döneminde az gelişmiş/geri bırakılmış ülkeler sınıri mamül ihracatçısı konumuna geldiler. Ama, birçok az gelişmiş/geri bırakılmış ülke, rekabetin yoğun olduğu alanlarda üretim yapıp bunları ihraç edebilmek için birbirleriyle kıyasıya mücadele etmek durumundaydı. Bu durum maliyetleri, dolayısıyla ücretleri düşürmeyi gerektiriyordu. İşsizliğin artırılması, ücretlerin bastırılmasında çalışanlara yönelik bir silah olarak kullanılıyordu. Erkan Erdil'in konuyla ilgili çalışması (2002) ücret ve maaşların milli gelir içindeki payının 1977'de %36.81 olan nispetinin 1990'da %13.9'a düşmesini göstermesi çarpıcıdır. İşsizliğin aynı yıllardaki oranları, bize, ücret ve maaşlardaki düşüşe paralel olarak işsizliğin de arttığını gösterecektir. Türkiye'de 1977 yılındaki işsizlik oranı %8.3 iken (6) 1990'da tarım dışı işsizlik oranı %13.3 olarak kaydedilmiştir (7).

Türkiye'nin dünya kapitalist sistemiyle eklenmesinin farklı evrelerinde giderek artan işsizlik oranı, geçim gairesinin sonuçlarını dramatik bir biçimde yaşayan emekçi sınıfları değişik arayışlara da yöneltti. Emekçi, sosyal güvencelerden, haklardan yoksun bir biçimde çalışmaya, giderek daha çok mecbur oldu. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıt olmaksızın çalışmak durumunda olanların sayısı, DİE'nin 2002 yılı IV. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketlerine göre, 10 milyon 823 bin kişiye çıktı. Ülkü Selçuk'un aktardığına göre (8) Türkiye'de kaçak olarak çalışan yabancı işçilerin sayısı 1 milyonu aştı.

Küresel üretim sistemindeki hiyerarşide, merkezin yönlendirmesine bağlı hale gelen perifer ülke üreticileri her an işlerini kaybetme tehlikesiyle de yaşamak zorunda kaldı. Zira, işsizlikle malül başka az gelişmiş/geri bırakılmış ülkelerin işçileri, sözgelimi Denizli'deki bornoz işçilerinden daha az ücretle, daha az hakla çalışmaya razı durumdadır. Beri yandan, Dikmen'in çalışması, Denizli fabrikalarındaki işçilerin aylarca ücret almamalarına rağmen işlerine gidip çalışmaya devam ettiklerini ortaya koymaktadır. İşçinin ücret olmaksızın çalışmaya devam etmesinin ya da işten ayrılmasının sebebi, fabrikada verilen bedava öğle yemeğidir. Araştırmacı, işçilerin karınlarını iyice doyurduktan sonra, yanlarında getirdikleri poşetlere yiyecek doldurduklarını ve ailelerine götürdüklerini göz-

lemlemiştir (9).

Benzer durum Avrupa Birliği ülkeleri işçileri için de geçerlidir. Bugün Avrupalı işçilerin, yıllarca verdikleri mücadele sonunda elde ettiği haklarının ellerinden alındığına şahit olmaktayız. Haftalık çalışma saatleri 35 satten 45 saate çıkartılan Avrupalı işçilerin, bu yetmiyormuş gibi ücret artırımını olmaksızın işverenle 3 yıllık hizmet sözleşmeleri yaptığına tüm dünya şahit. Ve tehdit, Avrupa'daki fabrikanın az gelişmiş/geri bırakılmış ülke topraklarına taşınabileceği. Öyle ya, sosyal güvenlik harcamalarının daha az, ücretlerin daha düşük olduğu, çalışma ilişkilerinin ve çalışma koşullarının sermaye lehine daha büyük avantajlar sağladığı ülkeler var! Bu nedenle çürütülen işsizlerin hemen yanbaşındaki çalışan da daha rahat gözden çıkarılabiliyor, bir 'sosyal sermaye' olarak tanımlanabiliyor.

İşsizliğin Kara Tablosunun Oluşumunda Devletin Rolü

Peki, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemine bugünkü biçimiyle eklenmesinin neticesi olarak ortaya çıkan yukarıdaki işsizlik ve işsiz kalmaktansa açlığa, güvencesizliğe, aşırı kötü çalışma koşullarına razı oluş tablosunda devletin pozisyonu nedir?

Bir görüşe göre, devlet dışarıdan (uluslararası sermaye kuruluşlarından, emperyal devletlerden) gelen baskılara diren(e)mediği için ana hatlarıyla tasviri yapılan tablonun zeminini hazırlayıp iktisadi stratejileri ve bunların siyasi gereklerini ister istemez uygulamıştır. Ama bu görüş, devlet iktidarının sınıf karakterini göz ardı ettiği için hatalıdır. Devlet, paşa gönlünün istediği sınıfların lehine davranan bir kurum değildir. Marx'ın belirttiği üzere 'devlet iktidarı havada asılı durmaz'(10). Kapitalist toplumda devlet ile sermaye arasında organik bir ilişki vardır ve devlet, sermaye birikiminin gereklerine göre hareket eder. Bundan dolayıdır ki devlet, sermaye birikiminin ve dünya kapitalizminin yeni evresinin gereklerini yerine getirebilmek için bilinçli ve istekli bir biçimde programlarını uygular.

Ulus-devlet ile yerli sermaye, bunlarla gelişmiş ülkelerin devletleri ve uluslararası sermaye kuruluşları arasındaki ilişki tamamen sınıfsal çıkarlar üzerine kurulu ilişkilerdir. Netice itibarıyla ulus dev-

let, kamu yatırımlarını tasfiye ederken, sosyal güvenliği bitirirken, finansal serbestleştirmenin önünü açan kanunlar yaparken, 'yapısal uyum programları'nı yürürlüğe koyarken, yurt içi gelir dağılımının aşırı bozulmasını koşullandıran politikaları icra eylerken, dış politikalara boyun eğiyor, yerli sermayenin isteklerini gönülsüzce yerine getiriyor değildir. Bilakis, devlet, sermaye birikiminin gerekleri olan bu adımları can-u gönülden atmaktadır. Öyleyse, emekçi sınıflar, sağlığın (siz bunu sağlıksızlığın diye okuyun) alt yapısı olan; kapkaranlık işsizlik ve buna paralel olarak gelişen can yakıcı yoksulluk tablosu ve gelecek güvencesinden yoksun olma durumu nedeniyle sadece ABD'yi, AB'yi, bu ülkelerde konuşlanan ulusötesi şirketleri, bu ülke ve şirketlerin hakim olduğu IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşları sorumlu tutamazlar. Ulusal devlet ve yerel sermaye de yukarıda kısaca tasvir edilen işsizlik ve işsizliğin de çalışanlara getirdiği baskısıyla ve yine yoksulluk yaratıcı haliyle oluşan tablodan bire bir sorumludur.

Bir başka görüş, devletin emperyal kuruluşlara ve yerli sermayeye karşı direnemeyişini, onun gücünün küreselleşme olarak adlandırılan süreç içinde zayıflamış, bu nedenle de yetkilerini uluslararası kuruluşlara devretmiş olmasına bağlamaktadır. Bu görüşün sahipleri, bir önceki görüşte olduğu gibi devletin sınıf karakterini göz ardı etmelerinin yanı sıra, ulus-devletin yetkilerini devraldığını iddia ettikleri uluslararası finans kuruluşlarının güçlerini ulus-devletlerin ta kendisinden aldıklarını gözden irak tutarlar. Ulus-devletler uluslararası sermaye kuruluşlarının talepleri karşısında zayıflamış gibi görünmesine rağmen, bu taleplerin ulusal politikaya tahvilinde hayli güçlüdürler.

Diğer bir görüş ise, Türkiye'de öteden beri güçlü olan hantal, bürokratik devletin, 'kaçınılmaz bir süreç' olan küreselleşmenin gereklerini yerine getirmekte yeterince uygun ve hızlı davranmadığı, işsizliğin artışının bu nedenden kaynaklandığı yönündedir. Bu görüş, teknolojik gelişmeleri temel alarak küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olduğunu savunmakla daha baştan yanılığında olmaya yazgılıdır. Çünkü, teknoloji, hiçbir zaman ve hiçbir biçimde kendiliğinden küreselleşmeye yol açmaz. Sungur Savran'ın yerinde saptamasıyla (11), uluslararası sermaye, 1979'dan itibaren başlattığı yeni liberal saldırısı çerçevesinde, meta, para ve serma-

ye akımlarını serbestleştirmeseydi, teknoloji, bu akımları kendiliğinden kolaylaştıramazdı. Öyle olsaydı IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar ile dünya kapitalist devletlerinin ticareti serbestleştirmek üzere ardışık toplantılar yapması gereksiz olurdu. Bu görüşün bir başka hatası, küreselleşmenin gereklerini hızlı biçimde yerine getirmenin ekonomiyi düzeltereğini, işsizliği azaltacağını sanmasıdır. Oysa Türkiye'nin ekonomisinin düzgün olmaması, buna paralel olarak işsizliğin aşırı artışı bizzat küreselleşme sürecinin 'gereklerini' yerine getirmekten kaynaklanmaktadır. Beri yandan, istediğinde '15 günde 15 yasa' çıkarmayı başaran, işsizliği iyice büyüteceği gibi çalışma hayatını bariz bir biçimde kölelik düzenine çeviren İş Kanunu'nu çarçabuk çıkartan devletin ezeli hantallığından söz etmek de son derece hatalıdır.

Tehdit ve Fırsat Olma Yönleriyle Devlet ve Sermaye Açısından Türkiye'de İşsizlik

Buraya kadar, işsizliğin sermayenin uluslararasılaşmasının yeni evresinin gerekli kıldığı politikaların bir sonucu olarak dünyada olduğu gibi Türkiye'de de had safhaya ulaştığını, bu sonucun gelişmiş ülkelerin devletlerinin, az gelişmiş/geri bırakılmış ülkelerin devletlerinin, ulus ötesi sermayenin ve yerli sermayenin organik ilişkilerinden kaynaklanan sınıfsal çıkarlara dayalı politikaların bir ürünü olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Şimdi Türkiye'de devlet ve sermayenin, işsizliğin ulaştığı boyutları nasıl algıladığını ve bunu bir fırsat olarak nasıl değerlendirdiğini görmeye çalışalım.

Türkiye'de işsiz kitlelerin güçlü bir örgütlenme ve mücadele geleneği yoktur. Buna mukabil geçmişte ve günümüzde, dünyanın çeşitli ülkelerinde işsiz kitlelerin mevcut iktidarı tehdit eden örgütlenme ve eylem deneyimleri vardır. Sözgelimi, son yıllarda Arjantin'de gelişen işsizler hareketi, sanayi işçilerinin üretimi durdurmalarıyla eşit sayılabilecek kadar etkili olabilmıştır (12). Dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri dikkatle takip eden Türkiye'nin hakim sınıfları, aşırı işsizliğin sistemi tehdit eden örneklerinin bilincindedir ve bundan endişe de duymaktadırlar.

Sermayenin temsilcileri, bu endişelerini sıkça dile getirmektedirler. Örneğin, TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan'ın, 5 Şubat 2003 günü Ankara'da

düzenlediği basın toplantısında sarf ettiği sözler, bunu göstermektedir. Özilhan, bu tarihte, Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri başlıklı raporun tanıtım toplantısında Türkiye’de işsizliğin bütün zamanların en yüksek oranına ulaştığını belirterek ‘...işsizliğin ulaştığı boyutların açacağı sosyal yaralar, eğer gerekli önlemler alınmazsa, hükümeti, fazla uzak olmayan bir vadede, siyasal bir gelecek hesabı yapamaz hale getirebilecektir. Ülkeyi ise bir girdaba sürükleyecektir.’ demiştir (13). Bir başka sermaye örgütü olan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Refik Baydur da, 16 Nisan 2003 tarihindeki Ekonomik Sosyal Konsey Toplantısı’nda, sermayenin aşırı işsizliğin yaratabileceği sosyal tehditten ne denli ürkmekte olduğunu bir cümleyle özetleyivermiştir. Baydur, toplantı sırasında Başbakan’a bakarak ‘İhtilali ordular değil, işsizler yapar. Bu en büyük tehlike, bunu engelleyin.’ diyebilmiştir (14).

Aslına bakılırsa, sermaye örgütlerinin temsilcilerinin dile getirdiği bu sözlerin ima ettiği şey, yorum gerektirmeyecek kadar açıktır. İşsizler, toplumun ciddi bir çoğunluğunu oluşturmaya başladığında devlet ve sermayeyi doğrudan doğruya karşılarına alan kalkışmalara girişebilirler. Nitekim, TÜSİAD’ın Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik adlı raporu, daha giriş bölümünde 1933 Almanya’sını hatırlatmaktadır. Adı anılan raporun giriş bölümünde şöyle denilmektedir: ‘İşsizlik arttıkça ekonomik ve toplumsal sorunlar da giderek yoğunlaşır ve siyasal bunalımları besleyen bir ortam oluşur. İçeride totaliter, dışarıda saldırgan akımlar iktidarı ele geçirebilir.’(7).

Aşırı işsizliği sosyal bir tehdit olarak gören sermaye, belirttiğimiz gibi, işsizliğin yok edilmesini de istemez. Çünkü, Marx’ın belirttiği gibi (15) ‘Emekçi artı-nüfus’, kapitalist zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olmasının yanı sıra sermaye birikiminin kaldıracıdır. Sermaye, ‘doğal nüfus artışının sağladığı kullanıma hazır emek-gücü miktarıyla yetinmez. O, rahatça at oynatabilmesi için bu doğal sınırların dışında yedek bir sanayi ordusunun bulunmasını ister.’ Çünkü bir yandan işçileri aşırı çalıştırarak yedek ordunun saflarını şişirirken, bir yandan da bu yedek orduyu çalışanlarla rekabete sokarak kendi diktası altına sokar; yani aşırı çalışma şartları ve kötü çalışma koşullarıyla işçinin sağlığını tüketirken diğer yandan da ‘halinize şükre-

din’ diyerek çalışanlara işsizleri gösterir. Emek-gücünü pazarda özgürce satan işçi ile bu özgürlüğü yakalayamamış olan işsizden hangisi daha şanslı acaba?!

Türkiye’nin sermaye sözcüleri, yakın dönemde yaptıkları açıklamalarla işsizliğin kendisine değil, aşırı oluşuna karşı çıktıklarını, makul bir işsizlik oranının kendileri açısından gerekli olduğunu açık bir şekilde vurgulamışlardır. Sözgelimi, TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan, 2003 yılındaki Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik adlı raporun tanıtım toplantısında, hedefin, ‘işsizliğin kabul edilebilir bir düzeye düşürebilmek’ olması gerektiğini belirtmiştir (13).

Sermayenin, ‘kabul edilebilir bir düzeyde işsizlik’ten anladığının, işçilerle işsizler arasında, ücret ve sosyal haklar bakımından ‘tam rekabet’ koşullarını yaratacak bir düzey olduğu bellidir. Sermaye ve onun devleti, aşırı işsizliği, işçileri daha az ücretle, daha az hakla, her bakımdan daha kötü koşullarda çalışmaya razı etmek için bir koz olarak kullanır. Bu koşullarda çalışmaya âmâde olduğu varsayılan milyonlarca işsiz insan, işi olan insanlara gösterilerek eldeki işi korumanın bedelleri sıralanır. Tam zamanlı çalışma, ikramiye, yıllık izin, sosyal hak, iş güvencesi, sağlıklı ve güvenli iş ortamları gibi normal şeylerin, ‘anormal’, ‘lüks’ şeyler olduğu vaaz edilir. Beri yandan, aşırı işsizlik devletin sermayeye yeni kaynaklar aktarmasının da imkânı olarak değerlendirilir; ‘bir işçiye düzgün iş yaratmak için yatırım maliyetinin 99 milyar olduğu’ (16), sermaye sözcüleri tarafından sürekli olarak dile getirilir.

Sermaye ve onun devletinin, aşırı işsizliği; ücretlerin bastırılması, çalışanların sosyal güvenlik haklarının gaspı vs. konularında fırsat olarak görmesi işin bir yönüdür. Diğer yandan da sermaye, istihdam yaratmak için devlet tarafından iktisadi ve hukuki yönlerden destek istemektedir. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesini, vergi ve primlerin sermaye lehine azaltılmasını, kıdem tazminatının kaldırılmasını, iş güvencesi uygulamasından vazgeçilmesini, yargı ve bürokraside köklü reformlara gidilmesini, IMF programlarına kararlı bir şekilde uyulmasını, özelleştirmelere hız verilmesini ve bir gereksiz masraf olarak gördüğü çalışanların sağlık ve güvenliğine yönelik, zaten yetersiz olan uygulamaların, daha da esnetilip-gevşetilmesini istemek-

tedir. Ve işsizliğin ulaştığı boyutlar sermaye kesimine öyle fırsatlar vermiştir ki; Maliye Bakanlığı yetkililerinin hazırlayıp hükümetin gerçekleştirdiği bir uygulamayla, işverene, yeni alacağı her işçi için 2 yıl süreyle vergi ve pirim desteği sağlanmış, işverenin ödediği vergi %90 oranında azaltılmıştır (17). Bu uygulama 'işsizlikle mücadelede devletin fedakarlığı' diye sunulmaktadır. Oysa, bu uygulamayla, devlet işverenden alacağı vergiden yaptığı kesintiyi emekçilerden çıkartarak sermayeye kaynak aktarmakta, sermaye de işgücü maliyetlerini azaltarak kâr oranını yükseltmektedir.

İnsani(!) sermaye, işsizliğin kabul edilebilir bir düzeye çekilmesi için de önerilerde bulunmaktadır. Bunun en çarpıcı ve insani(!) görünenlerinden biri; 'işsizler eğitilmeli, firmalar istihdama teşvik edilmeli' söylemidir. Bu söylemi ve işveren talebini irdelersek, Ülkü Selçuk'un yetkin çalışması (8) bize yön verecektir. Selçuk, çalışmasında, Dünya Bankası, Ford Vakfı gibi kuruluşların işsizlere mesleki beceri eğitimi kazandırma faaliyetine odaklanmış örgütlenmeleri desteklediğini göstermektedir. Sözleşme, alt-sözleşme yoluyla üretim sürecinin bölünmesini destekleyen, hatta devlet ihalesi kazanan büyük kuruluşlara ihalenin bir kısmını alt sözleşmelerle küçük firmalara aktarma yükümlülüğü getiren Dünya Bankası gibi kuruluşların buradaki maksadı açıktır: İşsizler asgari bir eğitime tabi tutularak taşeron işletmelerde genellikle kayıt dışı olarak istidam edilecek, böylece hem işlerinin bir kısmını alt-sözleşmelerle küçük firmalara yaptıran büyük firmalar hem de taşeron olarak çalışan küçük firmalar son derece ucuz olan eğitilmiş işsizlerin sömürsünden yararlanacaktır. 'İşsizlerin eğitilmesi ve firmaların istihdama teşvik edilmesi' uygulaması dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de yaşama geçirilmektedir. Bu, işsizlerin Dünya Bankası ve devlet tarafından sağlanan kaynaklarla asgari bir eğitime tabi tutulduktan sonra muazzam bir sömürü kaynağı olarak sermayenin emri altına verilmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç

Toparlayacak olursak, sermayenin işsizliği azaltmak üzere önerdiği, devletin de harfiyen ve süratle yaşama geçirdiği öneriler; en düşük ücretli iş, sendikasıız işletme, sosyal hakları tasfiye edilmiş kurum, sosyal güvenliğin adının bile anılmadığı fabrika/işlik anlamına gelmektedir. Devlet ve ser-

maye, ücretleri düşürürken, işletmeleri sendikasıızlaştırırken, çalışanların sosyal haklarını tasfiye ederken, sosyal güvenliği fabrikaların/işliklerin arka kapısından dışarı çıkarırken örgütsüz işsizler ordusunu, örgütlülükleri yara almış, dağınmış işçiler ordusuna karşı kullanmaktadır. Sermaye ve onun devleti aşırı işsizliğin yaratabileceği sosyal tehlikeleri bertaraf ederek, işçiliği düpedüz köleliğe çevirerek ilerlerken; emek eksenli düşünce şekli ise şöyle demektedir: Sermaye ve devletin çalışan işçilere karşı düşman ordusu olarak kullanmaya çalıştığı işsizler çalışan işçilerin müttefik ordusu haline getirilmelidir. Bu, mümkün olduğu kadar gereklidir de.

Kaynaklar

1. Çubukçu A., İşsizlik 'O En Büyük Hapishane', Evrensel Kültür, 2006, Sayı:116.
2. Somel C., Yoksulluk Kader Değil Siyasettir, TES-İŞ Dergisi, 2000, No: 4, S: 24-29.
3. Baran O., İşsizlik İstatistikleri: Rakamların Sahte Dili, Marksist Tutum Dergisi, 2005 Haziran, Sayı:3.
4. Kenar N., Dünyada ve Türkiyede İşsizlik, TES-İŞ Dergisi, 2001, No:4, Sayfa: 20-26.
5. Özilhan T., Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik Raporu Tanıtım Konuşması, İstanbul: TUSİAD, 2003.
6. Ansal H. vd., Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik, 2000, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
7. TUSİAD, Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, 2003, İstanbul.
8. Selçuk F.Ü., Örgütsüzlerin Örgütlenmesi: Enformel Sektörde İşçi Örgütleri, 2002, İstanbul: Atölye.
9. Dikmen A.A., Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi, Toplum ve Bilim, 2000, 86: 281-302.
10. Marx K., The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, Peking: foreign Languages, 1978.
11. Savran S., Alternatif Küreselleşme mi, Proleter Enternasyonalizmi mi: İmparatorluk'a Reddiye, Praksis, 2000, 2 (7): 225-266.
12. Petras J., Küreselleşme ve Direniş, 2002, İstanbul: Cosmopolitik.
13. Özilhan T., Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri Raporu Tanıtım Konuşması, 2003, Ankara: TUSİAD.
14. Boyacıoğlu H., İşveren: İşsizliği Engelleyin, Cumhuriyet, 17 Nisan 2003.
15. Marx K., Kapital-Birinci Kitap, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara:Sol Yayınları, 1986.
16. Dünya, TİSK: 1 İşçiye 99 Milyar Yatırım, 17 Nisan 2003.
17. Haber Türk, İstihdama Büyük Teşvik, 22 Nisan 2003.●